

revolucije v tej pokrajini. Pojave narodnoosvobodilnemu gibanju sovražnih ljudi in krogov, četništva, SNAPRA (slovenska narodna antipartijska reformna akcija) itd. bo treba še preučiti.

Mlakar je temo obravnaval po znanstveni, zgodovinski kritični metodi. To je storil zelo strnjeno, precej drugače kot to delajo razni publicisti. Njegova dobra lastnost je, da se drži svoje teme in ne dela ovinkov, ne okoliši in se nikdar, niti ne v opombah in pojasnilih, ne oddalji od nje. Snov je torej podal zelo racionalno, morda za navadnega bralca — in teh bo seveda pri nakladi 4000 izvodov še največ — celo prezahtevno. Vsekakor mu je treba šteti v dobro tudi to, da ima zelo kritičen odnos do podatkov ene in druge strani, da ne prepisuje podatkov ali trditev nekritično, čeprav bi se komu zdeli verodostojni že zato, ker so partizanski. Zato so tudi nekatere njegove sodbe bolj previdne in zadržane kot pa pogumne, četudi nikdar ne zdrsne na raven političnega zagovarjanja ali obtoževanja.

Tone Ferenc

Ivo Pirkovič: *Svobodna republika pod Gorjanci*. Založba Borec, Ljubljana 1982, 412 str.

S Pirkovičevim delom smo dobili obsežno kroniko o prvi partizanski pomladi leta 1942 na Gorjancih, nekajkrat pa poseže avtor tudi v širši dolenski prostor. Omejitve na območje Gorjancev je docela umestna, saj ti predstavljajo vsaj v prvih letih narodnoosvobodilnega boja izdvojeno in zaključeno območje z nekaterimi samosvojimi potezami. Ljudje izpod Gorjancev zažive v knjigi v vsej raznolikosti svojih odnosov in usod. Tako zvrst pisanja avtorju omogoča dobro poznavanje domačih krajev in ljudi, a tudi struktura virov — delo namreč temelji pretežno na ustnih virih, ki jih je avtor zbral še v zgodnjih povojnih letih. Hkrati pa kaže v uvodu nekakšno načelno nezaupanje do arhivskih virov, zlasti okupatorjevih. Res je, da je potreben kritičen pretres takih virov, niso pa tudi ustni viri tako zanesljivi, da bi jih bilo mogoče sprejemati brez preverjanja. Žal je navajanje virov nedosledno izpeljano, marsikje pa si je avtor dovolil tudi precej umetniške svobode.

Naslov sam bi nakazoval, da prikazuje knjiga predvsem osvobojeno ozemlje na Gorjancih v letu 1942, a je večina knjige posvečena razvoju partizanstva od zgodnje pomladi, ko je prišla na Gorjance četa V. (Dolenjskega) partizanskega bataljona, pa tja do konca junija 1942, ko se je na lastnem osvobojenem ozemlju Gorjanski bataljon toliko okreпил, da je že posegel proti Beli Krajini. Ta zaključna ločnica je neizrazita, saj za Gorjance julij 1942 še ne pomeni korenite spremembe.

Po uvodu, v katerem nas seznanja avtor z vojaško in politično situacijo pod Gorjanci v letu 1941, govore prva poglavja o začetkih partizanstva v marcu 1942, ko pridejo na Gorjance partizani Gorjanske čete. Ta že v dobrem mesecu obvlada ozemlje Gorjancev, kamor si Italijani ne upajo več. Z vstajo se enota hitro krepi, vendar je orožja še dovolj. Po povelju štaba III. grupe odredov bi se morala Gorjanska četa vključiti v 2. bataljon Dolenjskega odreda, a razvoj

na terenu je to povelje presegel, preden ga je bilo ob slabih zvezah mogoče uresničiti.

Pojav novega uporniškega žarišča je presenetil bližnje italijanske posadke, zato so poskušale z večjim angažiranjem svoje vohunske mreže ugotoviti centre organizacije OF ter moč in taborišča partizanske čete. Ob pomoči zavednega prebivalstva so borci mrežo razbili in izdajalce likvidirali.

Posvetovanje dolenskih političnih in vojaških voditeljev na Blatnem klancu v prvih dneh maja 1942 je prineslo dokončno organizacijo Dolenskega odreda. Za območje Gorjancev je bil predviden bataljon, ki je bil ustanovljen 12. maja na Kobilah v Gorjancih iz dotedanje čete, ob ustanovitvi pa je štel nad 150 borcev. Gorjanski bataljon je bil tudi izhodišče za ponovno oživljanje belokranjskega partizanstva. Sredi maja je bataljon vzpostavil stike s hrvaškimi partizani, ki so prišli preko Gorjancev.

Dalje opisuje kronika nastanek in obseg osvobojenega ozemlja. Bataljon je sistematično zapiral ceste, zlasti glavno proti Novemu mestu, uničil most preko Krke, nadziral promet na cestah in brodove, cenzuriral pošto. Tako so se italijanske posadke obdržale le v Kostanjevici, Šentjerneju in Brusnicah, a stalno vznemirjane in blokirane; Brusnice pa je italijanska vojska izpraznila po napadu v začetku junija. Od takrat se obseg »gorjanske republike« ne spreminja, le ustaši so nekajkrat vdrli preko Gorjancev, prebivalstvo pa je vznemirjala do uničenja tudi roparska tolpa, ki se je izdajala za partizane. Konec meseca junija se je bataljonova 3. (Brusniška) četa v celoti vključila v Belokranjski bataljon in odšla preko Gorjancev, ker se ni hotela pokoriti povelju, da s precejšnjo količino lastnega orožja podpre mnogo slabše oborožene belokranjske partizane.

V zaključnih poglavjih opiše avtor notranjo ureditev »svobodne republike«, kot imenuje osvobojeno ozemlje. Politično je bilo območje na desnem bregu Krke pod Gorjanci organizirano v podokrožje Gorjanci, ki je nastalo iz prejšnjega rajona, ko so se pomnožili odbori OF. Razvita je bila ljudska oblast, sodstvo pa je izvrševal bataljonski štab. V procesu delitve okupatorjevim sodelavcem zaplenjene veleposestniške zemlje so pod Gorjanci razdelili zemljo Prežeka, Vrhovega in Oštrasa. Ker je bilo pri oskrbi gorjansko osvobojeno ozemlje v veliki meri vezano nase, so razvili partizanske delavnice, zlasti usnjarske in prehrabene, hrano pa so skladiščili v skritih bunkerjih. V karakterizaciji odnosov partizanov do Pleterij se avtor naslanja na spomine tedanjega priorja.

Vendar pa so obsežna osvobojena ozemlja partizansko vojsko potisnila v defenzivo in slabila njeno moč, zato je poskušalo vodstvo preseči teritorializacijo partizanskih enot z reorganizacijo v močne gibljive enote, sposobne posredovati, kjerkoli bo to potrebno. S tem pa so postale »svobodne republike« preživela oblika.

Knjiga je ob upoštevanju pomanjkljivosti prinesla več plastičnih opisov gorjanskega partizanstva, zlasti pa razmer na osvobojenem ozemlju ter več svežih pogledov, od katerih je zanimiva teza, da je izpod Gorjancev prišla pobuda za boj OF zoper okupatorjevo roparsko izkoriščanje gozdov.

Damijan Guštin